
MARIA EN DE KRACHT VAN DE VERBEELDING

EEN REFLECTIE OP HERKENNING EN VERVREEMDING

INLEIDING

Het woord ‘verbeelding’ dekt verschillende ladingen, gaande van ‘je verbeeldt het je’ tot ‘een verbeelding van de realiteit’. Verbeelding kan dus in het taalgebruik verwijzen naar iets dat niet waar is, of net andersom, naar iets dat wel waar is en waarvan de kracht pas goed naar voren komt door het gebruik van beelden. Wij gebruiken de term verbeelding in beide betekenissen vanuit een reflectie op de persoon van Maria en de beelden die door de eeuwen heen zijn gebruikt om haar aanwezig te brengen in het geloof van mensen. Het gaat hierbij zowel om beelden in de letterlijke zin, met name afbeeldingen en driedimensionale voorstellingen, als om mentale beeldvorming. Mensen maken zich voortdurend voorstellingen van anderen. Het gevaar bestaat dan dat zo’n beeld een eigen leven gaat leiden. In de loop van de geschiedenis hebben de beelden die voor Maria zijn gebruikt vaak ook een eigen kracht gekregen, die de visie op gelovige vrouwen en hun plaats in de geloofsgemeenschap hebben bepaald.

In deze bijdrage vertrekken we daarom van een spanning die opduikt als gelovigen beelden gebruiken om zich Maria voor te stellen. Er is bijzonder weinig over Maria geschreven in de evangelies en de brieven van de apostelen. De historische kennis ontbreekt om te zeggen wie ze werkelijk was. Dat doet de vraag stellen waarop de beelden om Maria te beschrijven gebaseerd zijn en of ze daadwerkelijk de kern van haar persoonlijkheid naar voren brengen. Zijn de verbeeldingen van Maria niet sterk cultureel bepaald en tijdsgebonden?¹ Beschrijven ze niet veeleer het tijdsbeeld van een patriarchale cultuur en haar kijk op de vrouw? Is het niet daarom dat er vandaag een groeiende afstand is tussen westerse vrouwelijke gelovigen en de voornamelijk 19de-eeuwse beelden van Maria die nog prominent aanwezig zijn in volksdevotie en kerkelijke teksten? Vele Vlaamse kinderen in de 20ste eeuw groeiden op met een Mariabeeld in de

¹ R.GHESQUIERE, *Duizend namen. Het beeld van Maria in de Europese literatuur*, Averbode 2018.

slaapkamer. Het moeder-zijn van Maria stond daarbij vooraan. Aan kinderen werd verteld dat ze niet enkel een aardse moeder hadden, maar ook een hemelse moeder die over hen zou waken als ze sliepen. Maria beschermde hen in de donkere uren van de nacht. Kleine kinderen werden groot en aantrekkelijke beelden van Maria ontbraken om zich mee te identificeren. Vooral jonge vrouwen hadden en hebben het moeilijk met de beelden van zuiverheid, deemoed, gehoorzaamheid waarmee Maria voorgesteld wordt. Het staat haaks op de cultuur waarin ze zich ontwikkelen tot zelfstandige, gezond ambitieuze vrouwen, die niet bang zijn van de eigen seksualiteit. De beelden van Maria die nog steeds in de kerk gehanteerd worden, staan daar in spanning mee en werken vervreemdend. Jan Kerkhofs S.J. zei ooit in een live interview op de toenmalige BRT bij het bezoek van paus Johannes Paulus II in België in 1985: “Voor Rome moet een vrouw ofwel moeder zijn ofwel maagd en bij voorkeur alle twee.”

In een tweede deel van het artikel, willen we ingaan op het feit dat mensen verbeelding nodig hebben om zichzelf, anderen, de wereld en de transcendente realiteit te verstaan of te benaderen². We kunnen onszelf niet verstaan zonder verbeelding, laat staan het transcendente. Beelden zijn krachtig in hun eigen betekenis, maar ook in de relatie met het betekende. Gezien de beperkte historische kennis hebben we zeker verbeelding nodig om Maria aanwezig te brengen in het geloof van de kerkgemeenschap. Waaraan moeten die beelden dan beantwoorden? Zijn dit universele of eerder particuliere criteria? De kritische vragen bij de voorstellingen van Maria zijn niet nieuw. Door de eeuwen heen hebben verschillende auteurs zich kritisch uitgelaten over de manier waarop Maria werd voorgesteld en vereerd³. Het is niet onze ambitie om een eigen beeld van Maria voorop te stellen. We wensen niet in de historische kennisleegte te gaan staan en die op te vullen met één of ander ‘nieuw’ beeld dat onze visie op vrouwen en Maria vertegenwoordigt. Wel willen we de lezer aanmoedigen om haar of zijn verbeelding alle kansen te geven. Vanuit de kritische bedenkingen enerzijds en de eigentijdse maatschappelijke en gelovige context anderzijds willen we aanzetten om Maria weer ‘in beeld’ te brengen. We geven daarvoor

² We verwijzen hierbij naar de bachelor paper van Evelyn Peeters, doctoraatsstudente aan de Faculteit Theologie en Religiewetenschappen, KU Leuven: <http://www.pastoralezorg.be/page/evelynpeetersverbeelding/> (toegang 04/09/2018). Zij maakt hierin gebruik van de theorie van J.D. CLIFT: *Core Images of the Self. A Symbolic Approach to Healing and Wholeness*, Crossroad, New York, 1992.

³ Zie onder andere R.GHESQUIERE, *Duizend namen. Het beeld van Maria in de Europese literatuur*, Averbode, 2018; ELISABETH A. JOHNSON, *Truly Our Sister. A Theology of Mary in the Communion of Saints*, New York/London, Continuum 2003; G. TAVARD, *The Thousand Faces of the Virgin Mary*, Collegeville: Liturgical Press, 1996, A-J. LEVINE (ed), *A Feminist Companion to Mariology*, London: Clark, 2005.

een impuls door enkele beelden van hedendaagse kunstenaars naast elkaar zetten en te voorzien van een kort commentaar. De verbeeldingen verwijzen naar andere mogelijke percepties van Maria. We gaan er immers van uit dat Maria een bijzondere vrouw is die ook vandaag vrouwen en mannen kan inspireren als een zus in het geloof. Niet als onbereikbaar ideaal dat vervreemdend werkt, maar als tochtgenote die innerlijke kracht, meeleven, ontmoeting en waardering verbeelden kan.

MARIA – HERKENNING EN VERVREEMDING

Twintig eeuwen geschiedenis hebben Maria, de moeder van Jezus, getekend en beladen met vele beelden. Wie ze vandaag voor ons kan zijn, wordt mee bepaald door deze rijke geschiedenis. Daarom starten we met een terugblik waarin ook meteen een aantal vragen en kritische bedenkingen klinken.

De Bijbelse basis om Maria te leren kennen is zeer smal. Marcus vermeldt haar enkel in de scène over de afwijzing van de verwanten (3,31-35) die ook in Matteüs en Lucas terug te vinden is. Daarin wordt de moeder van Jezus vermeld zonder dat deze vrouw een naam krijgt. Ook Paulus' brieven spreken slechts één keer over Jezus' moeder zonder haar een naam te geven (Gal 4,4). Matteüs en Lucas vertellen over Maria in hun kindsheidevangelië. Ook al wordt Lucas soms als de meest mariale evangelist aangeduid, toch schrijft hij in zijn Handelingen slechts in het eerste hoofdstuk nog één keer over Maria's aanwezigheid. Wat er na Pinksteren met haar gebeurde, staat niet in de canonieke Bijbelse geschriften. Wel vinden we verhalen over haar in latere apocriefe teksten zoals het evangelie van Jakobus. Het Johannesevangelie beschrijft Maria's tussenkomst bij het eerste wonder van Jezus in Kana (2,1-11) en laat haar ook aanwezig zijn onder het kruis (19,25-27). Daar wordt zij door Jezus aan Johannes toevertrouwd. Deze scène kreeg in de loop der eeuwen een hoog symbolische betekenis omdat ze verbonden werd met het begin van de Kerk. De traditie identificeert de vrouw uit het boek Apocalyps (hoofdstuk 12) ook met Maria, maar er zijn redenen om deze figuur veeleer te lezen als een beeld van de Kerk. En de interpretatie van Jesaja 7,14 waarin sprake is van een jonge vrouw (maagd?) die zwanger zal worden, als zou het hier over Maria gaan, is enkel te verdedigen vanuit een christologische interpretatie van het Oude Testament. Uit de Bijbel weten we bijzonder weinig over de historische figuur van de moeder van Jezus. Ook de auteurs van de evangeliën hebben immers een bepaald beeld van haar willen geven binnen de blijde boodschap die ze verhalen en verkondigen.

Van in de eerste eeuwen zien we hoe christenen van Maria, de moeder van Christus, een ideale vrouw gemaakt hebben. De invulling van haar kwaliteiten

en deugden gebeurde omwille van het belang van haar Zoon. Nieuwe generaties van gelovigen deden dit telkens opnieuw vanuit hun eigen culturele context. Was de belangstelling voor haar initieel sterk gekoppeld aan het verlangen om Jezus als de Christus te (laten) erkennen, in de daarop volgende eeuwen ging haar beeld meer en meer een eigen leven leiden. In de vierde eeuw, bij de opkomst van het monnikendom, werd zij een vrouwelijk voorbeeld van ascetisch leven. In de middeleeuwen was ze het model van de ideale vrouw voor de hoofse ridders. Ze was immers kuis, onderdanig en trouw. De renaissance zag in haar vooral de tedere moeder voor haar goddelijke Zoon en ook voor haar spirituele kinderen. In het begin van de 20e eeuw werd ze vaak geportretteerd samen met Jozef en het Kind Jezus als een lid van de heilige familie. De bevrijdingstheologie en feministische theologie (her)ontdekten in haar de sterke en vrije vrouw die in haar Magnificat zong over een andere wereldorde.

Hoe divers ook de beelden, één zaak hadden ze gemeen: de figuur van Maria, moeder van Jezus, is in de loop van de geschiedenis altijd opnieuw sterk geïdealiseerd. Zij werd het model voor de ideale leerling van Jezus, maar ook voor de ideale vrouw. In een patriarchale cultuur en Kerk werd Maria op die manier misbruikt om vrouwen een rol en positie toe te schrijven die hen onrecht deed en nog doet. Het is ook gevaarlijk om in de navolging van Jezus één ideaalbeeld voorop te stellen en zo andere modellen van leerlingchap uit te sluiten. Zelfs al in de evangeliën is sprake van andere vrouwen die leerling van Jezus zijn. Denken we maar aan Maria Magdalena die als eerste de verrijzenis verkondigde of aan de Samaritaanse vrouw die haar dorpsgenoten 'evangeliseert'. Vaticanum II heeft de idee van Maria als ideale leerling gebruikt om van Maria het model van de Kerk te maken. Zo kreeg de Kerk een vrouwelijk gelaat, ook al vervrouwelijkte ze helemaal niet in haar denken of structuren.

Wanneer we vandaag naar de betekenis van Maria zoeken, laat zich voortdurend een spanning voelen. Aan de ene kant brengen de beelden die van haar gemaakt worden haar dichterbij, aan de andere kant verengen en vertekenen ze het uitzicht op haar als persoon met een eigen geschiedenis. Zolang we ons daarvan bewust zijn, kunnen we het beeld dat we hebben bijstellen en zal onze zoektocht hopelijk geen eindpunt bereiken. Er is immers een verschil tussen de historische vrouw en de ideale waarbij ons beeld van Maria door de eeuwen en verschillende culturen heen ook geleden heeft en lijdt aan onze projecties. Het is boeiend om de schijnbare tegenstellingen in die beeldvorming naast elkaar te laten bestaan als waardering voor de complexiteit van de menselijke persoon. Niemand is immers te vatten of te vangen in één beeld. Er is een spanning tussen Maria als moeder en als maagd, haar gehoorzame en afhankelijke positie als Galileïsche vrouw en haar profetische Magnificat, haar nabijheid als begripvolle troosteres en haar met dogma's omgeven verhevenheid. Ze is misbruikt om

vrouwen te onderdrukken, maar werd ook door arme en onderdrukte vrouwen gezien als krachtbron en toevlucht. De mariale dogma's kunnen in die spanning van herkenning en vervreemding gelezen worden. Zo ligt traditioneel het accent bij de Onbevleete Ontvangenis op het feit dat Maria volledig vrij van zonde was. En daardoor lijkt het alsof haar menselijke bestaan geen moeilijkheden heeft gekend en ze dus heel veraf staat van onze realiteit. Maar we kunnen dit dogma ook zien als een uitdrukking van Gods genade die elk menselijk leven voorafgaat. God neemt het initiatief om elk mensenleven met zijn verlossende liefde en zijn onvoorwaardelijke trouw te omgeven⁴.

DE KRACHT VAN VERBEELDING

De beperkte informatie over Maria in het Nieuwe Testament geeft aanleiding tot verbeelding. Zelfs al zouden we meer historische informatie over haar bezitten, dan nog zou die niet in staat zijn een volledig beeld van haar te schetsen. In het niet-weten ontstaat ruimte voor verbeelding. Dat is enerzijds positief en noodzakelijk, maar houdt anderzijds het risico in dat beelden een eigen leven gaan leiden en macht krijgen over de persoon. Dat gebeurt als ze 'verstenen' en het leven opsluiten. Beelden kunnen echter ook net het omgekeerde bewerken en nieuwe perspectieven openen. Verbeelding laat ons toe om te dromen. Voor mensen is het belangrijk te kunnen en te mogen dromen om zo de toekomst te anticiperen. Voor gelovige mensen is dromen een creatieve manier om anticipatie op de toekomst te verbinden met Gods stem en Gods Rijk. In Maria kunnen we een beeld zien van onze toekomst, van een mens die vanuit Gods Geest vruchtbaar was. Ook bij het lezen van de werkelijkheid zoals ze nu is, hebben we beelden nodig. Metaforische en symbolische taal helpen ons om de diepere lagen van het alledaagse op het spoor te komen. Maar het gevaar is niet denkbeeldig dat een beeld zo vertrouwd wordt dat het niet meer als beeld maar als werkelijkheid wordt gezien. Essentieel voor een beeld is de spanning tussen zijn 'is'- en 'is niet'-kwaliteit.

We kunnen beeldvorming in haar historische verloop in drie stadia indelen.⁵ Een nieuw beeld lijkt vaak vreemd of ongepast of roept minstens verbazing

⁴ Elisabeth A. JOHNSON, *Truly Our Sister. A Theology of Mary in the Communion of Saints*, New York/London: Continuum, 2003, pp.108-112.

⁵ Deze stadia zijn gebaseerd op de indeling die Soskice en McFague maken voor metaforen. Zie Janet MARTIN SOSKICE, *Metaphor and Religious Language*, Oxford: Clarendon Press, 1985, en Sallie MCFAGUE, *Modellen voor God, Nieuwe theologie in een bedreigde wereld*, Amersfoort/Leuven: De Horstink, tweede druk 1991.

op. Het wordt bevraagd op zijn bestaansrecht. Daarna krijgt het zijn volle bestaansrecht door de spanning tussen 'is' en 'is niet'. Het werkt verhelderend of opent nieuwe en ongekende of onverkende associaties met het verbeelde. Daarbij daagt het de creativiteit uit. Ten slotte wordt het beeld zo vertrouwd dat het zijn 'is niet'-component verliest en het pretendeert alles te zeggen over het verbeelde. Als zodanig wordt het beeld dan gevaarlijk omdat het denken gericht wordt en de werkelijkheid gevangen zet. Beeldvorming van mensen is bijzonder gevoelig voor dit risico. Wanneer ik mij een beeld vorm van een mens, zal ik voortdurend bereid moeten zijn om dat beeld weer los te laten om open te blijven voor haar of zijn anders-zijn. De ander valt immers niet samen met het beeld dat ik me van haar of hem maak.

Contact met catechumenen of mensen die nieuw het christendom leren kennen, kan ons leren dat de ons bekende beelden verrassend kunnen klinken. In de evangeliën lezen wij hoe Jezus God Vader noemt. Deze metafoor is zo vertrouwd voor ons dat we haar nog nauwelijks als metafoor zien. Ze heeft een soort letterlijke betekenis gekregen: God *is* Vader. Wie er echter voor de eerste keer mee geconfronteerd wordt, kan verrast of geschokt zijn dat mensen hun God op een zo intieme manier benoemen. Voor hen behoudt de uitspraak alle frisheid van een metafoor, want haar 'is niet'-component is duidelijk in hun gedachten aanwezig. Zdravko Radman noemt deze herontdekking de 'verrijzenis' van een metafoor⁶ en stelt dat we beter niet spreken van een dode metafoor, maar van een oude of vermoeide of bevroren metafoor. Ook een confrontatie met mensen die erg gekwetst zijn in de ervaring met hun vader, kan ons attent maken op het belang van de 'is niet'-dimensie van God Vader. Eenzelfde verrassende herontdekking of juist een verwerping van het beeld van Maria als moeder kan in dezelfde zin geïnterpreteerd worden.

BEELDVORMING VAN MARIA UITGEDAAGD

We kunnen ons inbeelden dat Maria sterk verbonden was met haar gezin, familie en met God. In het evangelie staat dat ze alles in haar hart bewaarde, wat kan leiden tot de idee dat ze over alles wat haar overkwam, nadacht en het uitsprak in haar relatie met God. In een preek wijst kardinaal De Kesel erop dat verbondenheid (de ontmoeting met Elisabet) de context is waarin Maria

⁶ Zdravko RADMAN, *Metaphors: Figures of the Mind* (Library of Rhetorics), Dordrecht/Boston/London: Kluwer Academic Publishers, 1997, p. 36: 'The sheer repetition or frequency of use is not, as is usually believed, decisive for making a decision about the death of metaphorical meaning. On the contrary, metaphorical meaning can be "resurrected"'.

het Magnificat uitspreekt (zie Aanhangsel). De woorden die aan Maria worden toegewezen in het evangelie volgens Lucas, het zogenaamde Magnificat, drukken haar dankbaarheid uit en brengen de rechtvaardigheid van God in beeld. Het Magnificat is tegelijk een toekomstvisioen en een realiteit. Er zijn immers zalige mensen die vandaag al opkomen voor wat kwetsbaar is en leven vanuit verbondenheid. Maar dat iedereen dat zou doen, is een droom. Het Magnificat is een krachtig voorbeeld van hoe iemand in geloof kan komen tot verbeelding, tot de voorstelling van een samenleving die prioriteit geeft aan rechtvaardigheid en het opheffen van onderdrukking. Gelovig worden en zijn is sterk verbonden met het vermogen tot verbeelding en het ontwikkelen van een taal die beelden kan gebruiken en verstaan om de transcendente realiteit te benaderen. In het geval van het Magnificat daagt het beeld van Maria als een profetische vrouw elke gelovige uit om over de samenleving te denken.

Om niet te blijven stilstaan in oude, bevroren of vermoeide beelden van Maria, menen sommige vrouwelijke theologen dat we terug moeten naar de oorspronkelijke lagen. Mary Athans, professor theologie en spiritualiteit, pleit voor het ernstig nemen van Maria als een joodse vrouw⁷. Deze historische realiteit moet deel uitmaken van het verbeelden van Maria als een inspiratie voor gelovige vrouwen. Door zich te verdiepen in het joodse (gebeds)leven vond Athans een nieuwe manier om zich te verbinden met Maria. Maria als joodse vrouw en moeder is een beeld dat ondergesneeuwd is geraakt in de christelijke kunst en geschiedenis. Om die joodse Maria te herontdekken, is een grondige kennis nodig van haar historische en religieuze context.

Soms zijn schokkende ervaringen aanleiding om na te denken over beelden die gebruikt worden. Begin september 2018 kwam het bekende Franse Mariabedevaartsoord Lourdes op een ongebruikelijke manier in de pers⁸. Een jonge vrouw stelde zich naakt op voor de grot waar gelovigen aanschoven om het beeld van Maria te groeten. De naakte vrouw droeg alleen een blauwe doek op haar hoofd en nam de biddende houding van het Mariabeeld aan. Geschokte gelovigen probeerden haar te bedekken met sjaals en mantels en waarschuwden de politie. Deborah De Robertis bestempelde haar optreden in Lourdes als een feministisch kunstproject waarbij ze de eigen naaktheid wilde gebruiken om te laten zien hoe puur en sterk het vrouwelijke lichaam kan zijn. De vraag rijst natuurlijk of deze vrouw respectvol en smaakvol tewerk is gegaan tegenover

⁷ M.C. ATHANS, *In Quest of the Jewish Mary: The Mother of Jesus in History, Theology and Spirituality*, Maryknoll NY: Orbis Books, 2013.

⁸ Zie HET NIEUWSBLAD, *Vrouw choqueert toeristen in Lourdes door naakt als Maria voor de grot te staan*, Zondag 2 september 2018, https://www.nieuwsblad.be/cnt/dmf20180902_03696713 (toegang 04/09/2018)

de plek en de mensen waar ze zich bevond. Maar op zich bekritiseert ze wel de overheersende perceptie van het vrouwenlichaam in de christelijke traditie: het vrouwelijke lichaam is ofwel een symbool van zuiverheid, ofwel van ontvankelijkheid voor nieuw leven. Maagd of moeder. Dat beide in Maria verenigd werden, heeft enerzijds geleid tot verering en anderzijds tot vervreemding. De eigen kracht van het vrouwelijke lichaam wordt in christelijke verbeelding te vaak alleen maar verbonden met ontvankelijkheid, schoonheid en zorg, niet met seksualiteit, beweging, speelsheid, kracht en creativiteit.

Een van de evangelieteksten die zeker tot de ver-beeld-ing spreekt is die van de ontmoeting tussen Maria en haar bloedverwante Elisabet. Zonder moeite kunnen we ons het tafereel voorstellen, hoe twee zwangere vrouwen elkaar begroeten. Ze zijn vol van het nieuwe leven dat ze dragen en bevestigen dat in elkaar. Elisabet zegt dat het kind in haar schoot zich laat voelen. Ze verbindt zelfs een emotie van vreugde aan zijn bewegingen. En ze noemt Maria gezegend om haar ontvankelijke houding en om het leven dat ze draagt. Deze God-dragende Maria is beeld van de mens die bewoond is door de Geest en zo zijn medemensen tegemoet gaat. Zij, -of hij-, draagt de kiem van goddelijk leven met zich mee en laat de vreugde in de ander opspringen. Het is een vreugde die diep van binnen ontstaat. Niet door grote daden of door materiële hulp, maar door eenvoudige aanwezigheid. Zulke ontmoetingen zijn kostbaar in een samenleving waar prestatie en efficiëntie weinig tijd laten voor het gratuite van het zijn.

Om af te sluiten geven we graag ook letterlijk twee beelden mee. Ze tonen Maria samen met Jezus aan het begin en einde van zijn leven. Het eerste

beeld (Maria met kind) is van Guy Reid en bevindt zich in de St. Matthewskerk in Londen. Het tweede beeld is van de hand van de bekende kunstenaar Tony Zenz. Beide beelden tonen een Maria die Jezus vasthoudt in twee radicaal verschillende situaties.

Het eerste beeld van Guy Reid verbeeldt Maria en Jezus naakt. Zij een gespierde, sterke vrouw die vastberaden haar kind de wereld laat zien of de wereld haar kind laat zien. Hij, een baby die nog niet goed zijn hoofd kan rechthouden, de spieren nog niet krachtig genoeg. Ze houdt hem stevig vast en laat hem steunen op haar knieën, haar kin raakt de bovenkant van zijn hoofd. Zelf zit ze op een stenen cirkelvormige schijf, voorover leunend naar wat vóór haar ligt, klaar om in actie te schieten. Dit beeld van Maria straalt kracht uit en laat de toeschouwer niet onberoerd. Er is bovendien een zekere spanning tussen de kracht van de vrouw en de wat onbeholpen houding van de jonge baby. Niettemin is er ook harmonie, vertrouwdheid en zelfs tederheid tussen beiden. Hier geen onbewogen Maria die een kind op de arm houdt. Hier geen kind dat hoewel klein afgebeeld, toch al heel volwassen de wereld zegent. We zien een realistisch beeld dat Maria en Jezus dicht bij zovele andere vrouwen en hun kinderen brengt. Het beeld nodigt uit tot identificatie in moederschap en kracht. Toch is het niet louter een profane voorstelling. Net de verbeelding van kracht verwijst naar de bron van deze kracht: de verbondenheid met God als bron van leven. God toont zijn kracht – woorden in het Magnificat – in een vrouw en haar kind.

Het tweede beeld van Maria is de Piëta van Toni Zenz. Anders dan bij andere beelden van Maria met haar dode Zoon, houdt zij hier zijn lichaam vóór zich, als om Hem aan de wereld te tonen of te geven. Zenz heeft hier een houding uitgebeeld die zich laat vermoeden als een momentopname. Niemand houdt deze pose lang vol. Het beeld is als het ware één trage beweging. En tegelijk straalt het een serene rust uit, een verstillig. De blik van Maria is naar binnen gekeerd. In het Johannesevangelie lezen we dat zij aanwezig was onder het kruis (19,25-27). Vele moeders zijn aanwezig bij het lijden van hun kinderen. Ze wijken niet, ze blijven staande. Ook als ze niets meer kunnen doen, geven ze het enige wat ze hebben: hun aanwezigheid. Dit beeld van Maria is door de geschiedenis heen voor velen een steun en toeverlaat geweest. Onder de 'duizend namen' die Maria kreeg, drukken er heel wat deze ervaring uit. Moeder van smarten, Troosteres van de bedroefden, Moeder der armen, ... In haar zien we hoe God met het lijden van mensen omgaat. Zijn liefde is niet enkel mens geworden in haar Kind maar ook in haarzelf.

BESLUIT

In deze bijdrage hebben we ons kritisch opgesteld tegenover beelden die Maria vervreemden van gelovigen. Elke tijd en cultuur heeft haar gebruikt en ook misbruikt door haar als de ideale vrouw voor te stellen. Vaak werd ze verbeeld met kwaliteiten die de bestaande machtsverhoudingen en relatiepatronen bevestigden. Tegelijk zijn er ook altijd gelovige vrouwen geweest die bij haar kracht vonden en inspiratie om Gods droom over deze wereld levend te houden **en realiseren**. Door kritische bedenkingen te formuleren bij een aantal beelden die van Maria werden gemaakt en door aan te geven dat we niet zonder kunnen, hopen we een aanzet te geven tot nieuwe beelden of tot een vernieuwde invulling van de bestaande. We pleiten voor beelden die herkenning en inspiratie bieden en mensen leiden op het pad om God in zichzelf te herkennen en Gods liefde door te geven, in navolging van Maria. De theologie heeft daarbij de opdracht om de verbeeldingskracht te blijven stimuleren en bij te sturen op basis van het criterium dat elk beeld moet bijdragen tot het openbloeien van geloof.

Maria, de vrouw die moeder werd van Jezus die de Christus wordt genoemd, is niet in één beeld te vatten. De volksdevotie spreekt over haar in ‘duizend namen’. Rita Ghesquiere verwijst in haar postuum verschenen boek met de gelijknamige titel naar Paul Claudel die Maria beschrijft als ‘Dieu caché dans la femme’⁹. Maria heeft Gods aanwezigheid en liefde in zichzelf gevonden en doorgegeven. In die zin is ze een inspiratie voor elke gelovige vandaag en bij uitstek voor de hele kerkgemeenschap. Maria overschrijdt echter de grenzen van het christendom. Door haar plaats in het jodendom en de islam is ze een inspiratie in de interreligieuze dialoog en in haar kunnen joodse, moslim- en christelijke vrouwen én mannen zich herkennen in hun zoektocht naar God.

⁹ R. GHESQUIERE, *Duizend namen. Het beeld van Maria in de Europese literatuur*, Averbode, 2018.

CARINE DEVOGELAERE – LEUVEN

Coördinator Interdiocesaan Pastoraal Beraad
Projectmedewerker Zin in Bijbel,
Faculteit Theologie en Religiewetenschappen KU Leuven
Adres: Naamsesteenweg 355, B-3001 Heverlee
Email: devogelaere.carine@belgacom.net

ANNE VANDENHOECK – LEUVEN

Docent pastorale zorg en diaconie,
Faculteit Theologie en Religiewetenschappen KU Leuven
Adres: Sint Michielsstraat 4 postbus 3101, B-3000 Leuven
Email: anna.vandenhoeck@kuleuven.be

Summary

In this contribution we have been critical of images that alienate Mary from believers. Often she was represented through images that confirmed the existing balance of power and relationship patterns. At the same time there have always been faithful women who were inspired by Mary's strength and by her expression of God's dream about this world. By formulating critical reservations about a number of images that were made of Mary and by indicating that we cannot do without images, we hope to give the initial impetus to new images or to a new interpretation of the existing ones. We advocate images that offer recognition and inspiration and lead people on the path to recognize God in themselves and to pass on God's love, following Mary. Theology has the task to continue to stimulate the imagination and to correct its course on the basis of the criterion that each image must contribute to the flourishing of faith. Mary, the woman who became the mother of Jesus called the Christ, cannot be grasped in one image. The popular devotion speaks of her in 'thousand names'. Rita Ghesquiere refers in her posthumous book with the title 'A Thousand Names' to Paul Claudel who describes Mary as 'Dieu caché dans la femme'. Mary has found and communicated God's presence and love within herself. In that sense she is an inspiration for every believer today and par excellence for the entire church community. Mary, however, exceeds the limits of Christianity. Because of her place in Judaism and Islam she is an inspiration in interreligious dialogue and through her Jewish, Muslim and Christian women and men can recognize themselves in their search for God.

BIJLAGE

PREEK VAN KARDINAAL JOZEF DE KESEL IN GASTHUISBERG (08.12.17)

Goede vrienden, er bestaan heel veel schilderijen en afbeeldingen van de boodschap van de engel aan Maria. En heel dikwijls wordt Maria dan afgebeeld al biddend met een boek, de Schrift in haar hand of op een bidstoel. Dat is natuurlijk geen getrouwe weergave van wat er toen gebeurd is. Maar het is wel ter zake. Het toont dat de engel niet zomaar uit de lucht komt vallen. Maria wordt voorgesteld al biddend en lezend in de Schrift. Juist die vertrouwdheid met de Schrift maakt haar ontvankelijk voor een woord dat God heel persoonlijk tot haar spreekt. Een heel persoonlijke vraag: of ze met God wil meewerken en moeder worden van zijn Zoon. Het is door haar vertrouwdheid met Gods woord en door de woorden uit de Schrift op haar leven te leggen, dat ze stilaan Gods persoonlijk woord leert onderscheiden en haar ja-woord kan geven: “Mij geschiede naar uw woord”.

Onmiddellijk nadien gaat Maria naar haar nicht Elisabeth. Eigenaardig. Ze heeft zo pas de onvoorstelbare boodschap vernomen dat ze de moeder van Gods Zoon zal worden. Je zou denken: ze zal zich daar vanaf nu stilaan moeten op voorbereiden. Maar niets daarvan. Ze wil haar nicht bezoeken. En je zou het nog verstaan als ze er heen wil om haar nicht het goede nieuws te brengen van wat haar is overkomen. Maar eigenaardig genoeg, dat is helemaal de reden niet. Ze heeft gehoord dat Elisabeth al in haar zesde maand is. Ze gaat er naar toe om bij haar te zijn, omdat ze hulp nodig heeft. Het tekent Maria ten voeten uit. De boodschap die de engel haar gebracht heeft, zal maken dat alle geslachten haar zullen zalig prijzen. En toch gaat haar eerste **gedacht** naar Elisabeth die hulp nodig heeft. Maria is de nederige dienaar, niet alleen van de Heer maar ook van haar medemens.

Ze gaat naar Elisabeth zonder bijbedoelingen, zelfs niet om pastorale redenen. Als ze bij Elisabeth komt zegt ze niet wat de engel haar gezegd heeft en spreekt ze met geen woord over haar nieuwe status. Het is Elisabeth die haar aanspreekt. En ze begroet haar zo eerbiedig en hartelijk als “de moeder van mijn Heer”. Maria is zo overweldigd door die begroeting, dat ze nu pas beseft wat haar overkomen is. Pas nu zingt ze het Magnificat.

Dat is zo veelzeggend. Het toont ons hoe God te werk gaat, hoe zijn woord stilaan het hart van een mens kan raken en wat het dus betekent dat Hij een engel stuurt. Het is niet zo dat ik het woord of de boodschap ontvang, dat ik het dan wel weet en het alleen maar moet overbrengen aan hen die het niet weten. Het is pas in de ontmoeting met de ander, in alle waarachtigheid en zonder bijbedoelingen, dat God grote dingen doet en het hart van een mens raakt.

Het is ook zo veelzeggend voor u en voor uw opdracht en zending hier in het ziekenhuis. Want ook hier doet God grote dingen. En Hij doet het door u. Door de wijze waarop je de mensen ontmoet, hen nabij zijt, hen helpt en bijstaat. Zonder bijbedoelingen. Want juist als een mens ziek is of gewond, is hij zo kwetsbaar. Juist dan verdient hij al onze eerbied en respect. Want het gevaar is niet denkbeeldig dat hij juist dan, als hij zo kwetsbaar en dikwijls uitzichtloos is, louter het object wordt van onze zorg, hoe kwaliteitsvol ook, maar dat we hem of haar niet als mens ontmoeten. Weten en beseffen dat het niet gaat om dit of dat ziek orgaan of lichaamsdeel, maar om een mens die ziek is. En zich realiseren wat dit nu voor hem of haar betekent. Met dezelfde vindingrijkheid van Maria, die na alle mooie woorden van de engel, toch eerst denkt aan Elisabet en aan haar situatie en haar nood. Om haar te helpen, zeer zeker, maar ook om bij haar te zijn. Het is een opdracht niet alleen voor hen aan wie de pastoraal zorg is toevertrouwd, maar voor allen die hier werkzaam zijn, elk in zijn of haar verantwoordelijkheid, om die menselijkheid te garanderen. Met de fijngevoeligheid van Maria. En, wetend dat daardoor ook hier grote dingen kunnen gebeuren.

